

הראי ונביאי השקר

הפריצה אל העל-טבעי מתגלית עם האבות בספר בראשית. הם זוכים להתגלות ולנבואה, על פי רוב בחלומות נבואיים. בספר שמות, נולדת הנבואה הקלאסית, בדמותו של משה. כפי שנראה להלן, רעיונות שונים על הנבואה נחשפים לפנינו בספר במדבר. בפרשתנו, בספר דברים, עומדים אנו על הסכנה המאיימת על הנבואה, נבואת השקר: "כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא או חֹלֵם חֲלוֹם... אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים לְאָמֹר גְּלָה אֲחֵרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים... לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנְּבִיא הַהוּא או אֶל חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא" (דברים יג, ב-ד). מי הם נביאי השקר? יש המקנאים בנביאים, יש המזייפים את הנבואה, אך יש כאלה שהם לכאורה כנים בדבריהם, חווים חוויות דתיות עצומות ולמרות הכל הם טועים. על בעיה זאת עמדת בפרשת בלק (תשס"ב). כאן רוצה אני לרדת לשורשי הבעיה ולהכלילה. יש מגבלות לנבואה. וגם לנו, בני אדם שאינם אלא בני נביאים. כיצד נוכל להגיע לאמת, לתמונה אובייקטיבית של המציאות, לראייה שקולה שלנו ושל הקרובים לנו. הבנתם של מגבלות הנבואה מהווה גם ניסיון לצלול למעמקי הנפש האנושית.

המְרָאָה והמְרָאָה

בפרשת בהעלותך, כאשר ברקע מתואר הקונפליקט בין משה לבין אהרן ומרים, קוראים אנו כמה פסוקים המתאייחסים לנבואה: "אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם ה' בְּמִרְאָה אֱלֹהִים אֲתוֹדַע בְּחֹלֹם אֲדַבֵּר בוֹ. לֹא כֵן עֲבָדֵי מֹשֶׁה... כִּי אֶל כֹּה אֲדַבֵּר בוֹ וּמִרְאָה וְלֹא בְחִידָת וּתְמִנַת ה' יִבִּיט" (במדבר יב, ו-ח). לפנינו משחק מילים המהווה מעין סיכום של פרק שלם בהגות היהודית: 'מִרְאָה' – של משה מול 'מִרְאָה' – של הנביאים. אינני יודע מה הוא פשוטו של מקרא, אולם יש כאן לדעתי רמז לניגוד שהחכמים פיתחו בקביעה קלאסית: "כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה" (יבמות מט ע"ב).

כפי שנראה ניתן יהיה להבין את האספקלריא בשתי צורות שונות. אנו יכולים לראות את האספקלריא המאירה כחלון העשוי זכוכית מלוטשת ושקופה. האספקלריא שאינה מאירה היא חלון עשוי זכוכית שקופה-אטומה, דרכה חודר האור, אך אינה מאפשרת לראות בצורה ברורה מה שמצוי מאחוריה. או אז מה שאנו רואים מוצג בפנינו כ'חידות' אותן יש לפענח, על פי רוב בקושי רב. המשל הזה של ההסתכלות על האמת מעבר לזכוכית פותח על ידי הרמב"ם. במבואו לפרקי אבות (שמונה פרקים, ז), מדבר הרמב"ם על המחיצות, מסכים שקופים יותר או פחות, דרכן אנו מביטים על האמת. אותן המחיצות אינן אלא החסרונות האינטלקטואליים והמוסריים שלנו: "[הסתכלות] ומעוט ההבנה ודוחק התבונה... ורוב התאוה [=התאוה המוגזמת], הגאווה, הרגז, הכעס, העזות, ואהבת הממון והדומה להם, והן רבות מאד... כולן הן מחיצות המבדילות בין האדם ובין

השם יתברך, מאמר הנביא מבאר זה (ישעיה נט ב): 'כִּי אִם עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מְבַדְּלִים בֵּינְכֶם לְבִין אֶל-לִהְיֶכֶם'. המידות הרעות הן המחיצות המעוותות את מה שאנו רואים. כן, בחזון רואה הנביא את מה שמצוי מעבר למציאות הרגילה. אולם, חזון הנביא עובר דרך הנפש האנושית, והוא מאבד מבהירותו. יש נביאים שראו את החזון שלהם מאחורי מחיצות רבות, ויש שראו אותו מאחורי מחיצות מועטות. משה "הסתכל באספקלריא מאירה", נשארה לו מחיצה אחת, אף אם היא עשויה מזכוכית מלוטשת. מחיצה זאת, מתארת על פי הרמב"ם את העובדה, שמשה נשאר עדיין אדם שקורץ מחומר, דבר המהווה גבול מוחלט שאי אפשר לעבור אותו. המחיצות אינן מאפשרות לנו לראות את המציאות האמיתית.

אולם לטקסט על האספקלריא יש משמעות אפשרית נוספת. היא משקפת מקור לטיני: ה-speculum, דהיינו ראי. מושג זה מחזיר אותנו למשחק המילים שבתורה. 'מִרְאָה' – של משה מול 'מִרְאָה' – של הנביאים. ה'מִרְאָה' (בסגול) פירושו ראיית משהו מן העולם החיצוני, בעוד שה'מִרְאָה' (בקמץ) היא ראי. זהו נביא השקר, ההופך את החזון לראי בו הוא רואה רק את עצמו, ועקרונות הדת והמוסר שהוא מביא, אינם אלא ביטוי לאינטרסים ולתאוות. יש כאן פרדוקס עצום. עצם הרצון להיות נביא, פוסל. הנבואה אינה תוצאה של בחירת האדם, אלא של קריאה המופנית אליו מלמעלה, והקוראת לאדם להיענות אליה. משה, ישעיהו וירמיהו מנסים לברוח מהנבואה. בלעם מחפש אותה, ובחיפוש זה הוא גם מעוות אותה. נביאי השקר הפכו את הנבואה למראה, לראי.

ואכן על הנביאים האלה מקוננים אנו: "בְּבִיאָךְ חָזוּ לְךָ... מְשָׁאוֹת שָׁוָא וּמַדּוּחִים" (איכה ב, יד). "מְשָׁאוֹת שָׁוָא וּמַדּוּחִים", איזה ביטוי מופלא! המקביל למושג [הזכור לנו מחיל האויר] mirage בצרפתית ובאנגלית, או espejismo בספרדית. חזרנו כאן אל הראי. כל נהג מכיר את התופעה, קל וחומר הולכי מדבריות. שכבות שונות של האוויר הופכות לראי, ויוצרות בנו חזון תעתועים ומשא שווא המדיח אותנו ונותן לנו להאמין שיש מים במדבר השומם. אין משל מוצלח יותר, ה'מִרְאָה' איננו אלא 'מִרְאָה'. נביאי השקר ובני נביאי השקר רואים לא את הזולת אלא את עצמם, כנרקיסוס במים, המים ההופכים ראי המגדיל את הצורה של המשתקף בהם. כאן נעוץ יופיו של הביטוי העברי 'פנים אל פנים', ההכרזה האנטי-נרקסיסטית הגדולה ביותר. שניים נפגשים וכל אחד מביט אל הפנים של האחר, ורואה את עצמו משתקף בעיניים של השני, המביעות איך השני רואה אותו. ראי אנושי זה הוא תנאי בסיסי לקשר אנושי, למרות שלפעמים הוא מכוסה באדים פתולוגיים. לא טוב היות האדם, לבדו, אך הוא גם צריך לשמור לעצמו ראי עצמאי משלו. אולם עליו להיות מודע שכדי להבין את עצמו באופן אותנטי, הוא חייב כב"עליזה בארץ המרְאָה", לחדור אל מעבר לראי.

בני נביאים אנו

פולקלור העמים יודע סיפורים רבים על המופלאות של המראה. אנו מכירים את עצמנו בעקבות המראה, ולאקאן, הפסיכואנליטיקלאי הדגיש את חשיבות שלב הראי בחיי הילד.

הראי יכול להיות מקור לנרקסיזם. אולם, רבי נחמן מברסלב הפך את המשל משלילי לחיובי, בדקונסטרוקציה מופלאה. רבי נחמן מברסלב מדבר על הצדיק וקובע (ליקוטי מוהר"ן קמא יט, ב): "כי צריך [הצדיק] לזכך את הפנים, שיוכל כל אחד לראות את פניו בפנים שלו כמו במראה, עד אשר בלא תוכחה ובלא מוסר יתחרט חברו תכף על מעשיו, רק ממה שיביט בפנים שלו, כי על ידי שיביט בפנים שלו יראה את עצמו כמו במראה, איך פניו משוקע בחשך". אשתי הפסיכולוגית לימדה אותי שזאת משימתו הגדולה של הפסיכולוג. או אז עלתה בדעתי תמונתו של אמצעי שמשמשים בו למטרות שונות, חינוכיות ומשטריות, הראי החד-סטרי, שבצד אחד הוא שקוף ובשני הוא ראי. המטופל חייב לראות בפסיכולוג ראי, עליו הוא עושה את הטרינספרנס, ההעברה, את ההשלכות שלו. הפסיכולוג, לעומת זאת, חייב לראות את המציאות דרך אספקלריה מאירה, דרך זכוכית שקופה ונקייה, ולשלוט בהעברה הנגדית (הקונטר-טרנספרנס) שלו. זוהי הסכנה של הנביאים, אך זוהי גם הסכנה של פסיכולוגים, שופטים, פוליטיקאים, ואף 'עמך', הורים, מורים, בני זוג או נכשלים בגלל תמונת החיים המעוותת שאיתה גדלנו, כדברי הרמב"ם בגלל "הסכלות ומעוט ההבנה", אולם בעיקר כי אנו משליכים על המציאות את הרגשות שלנו: "רוב-התאוה, הגאוה, הרוגז, הכעס, העזות, ואהבת הממון והדומה להם". האם ניתן להתגבר על המכשולים? "ראה!" האמנם אפשרי הדבר? כן, כי בני נביאים אנו.